

Diàlegs a l'entorn de la fi de segle

A les sessions de treball del Congrés, l'agrupament per parelles de les vuit ponències va donar lloc a quatre espais de diàleg on, per la natura sovint transversal de les aportacions, alguns temes foren recurrents. De cara a la publicació, i de manera anàloga amb el procediment seguit en relació a la presentació de les comunicacions, hem seleccionat i sintetitzat aquelles parts dels diàlegs que contenen observacions complementàries en relació amb les ponències.

1. SOBRE EL RÈGIM DE LA RESTAURACIÓ

Josep Pich

Jo voldria plantejar un dubte historiogràfic, des del punt de vista d'un relativista confés. Es pot pensar que el sistema polític canovista hagués pogut evolucionar cap a una democràcia liberal parlamentària com la britànica o la de la Tercera República francesa? En aquests sistemes, evidentment hi havia trampes electorals, però la voluntat expressada pels electors hi acabava predominant i no es tractava d'una farsa controlada des de dalt.

Àngel Duarte

No he dit pas que el sistema restauracionista per ell mateix estigués en disposició d'evolucionar des d'una lògica liberal a una altra de plenament democràtica, sinó que en tant que sistema liberal oferia possibilitats de fer el trànsit, esmerçant-hi, això sí, moltes energies. Hi ha moments –el 1891-1892, el 1901, el 1906...– en què aquest règim de patronatge, d'oligarquia, de caciquisme, és forçat des del seu interior a permetre que s'expressi d'alguna manera una voluntat més general. En tots els sistemes liberals, el desenvolupament de formes corporatives de representació no s'ha d'entendre com a antitètic del mateix procés de construcció liberal, sinó tot al contrari, ha de ser entès com el resultat del desenvolupament del liberalisme. És en el marc expansiu de les llibertats i de les lògiques de representació que es passa de considerar els partits –i en aquest cas concret, els partits dinàstics– com l'única instància de relació entre l'individu i l'Estat, a l'aparició d'altres modalitats. Que això hagués de desembocar o tingués les potencialitats per facilitar la transició cap a un règim de plena

democràcia no n'estic segur, però la tensió que es registra en els primers vint anys del segle xx i que és mal resolta, no invalida que hagués pogut produir-se un altre desenvolupament des de la situació que veiem en el canvi de segle.

Ramon Grau

Em sembla que s'està afirmant aquí, d'acord amb l'esperit de la convocatòria del Congrés, una certa ambigüitat política de l'època, una ambigüitat que permet més coses que no sembla. Però jo voldria al·legar l'experiència de l'estudi del període 1874-1897 pel que fa al procés de les agregacions municipals i dir que no era el mateix si a Madrid i a Barcelona governaven els conservadors o els liberals. Tots eren molt tramposos, d'acord, però els resultats de les manipulacions polítiques eren diferents. Potser aquí el lideratge de Rius i Taulet era tan potent que reforça molt aquesta diferència d'implicacions dels governs de cadascun dels dos partits del torn dinàstic. Segurament s'ha de matisar molt més, però la impressió general que n'he tret és que a Barcelona la dinàmica del torn dinàstic no és gens ambigua: quan governen els liberals hi ha alguna porta d'esperança, quan governen els conservadors, toca rebre.

Joan Fuster

Penso que cal distingir entre la dinàmica interna de la ciutat de Barcelona i la seva integració en la política espanyola, no sols en l'època de la Restauració, sinó en tot el període liberal. En general, Barcelona és una ciutat on costa molt de fer funcionar els mecanismes caciquistes que inventen els moderats. Durant l'etapa isabelina Barcelona vota sistemàticament contra el govern, llevat dels períodes de pràctica dictadura, que és quan els candidats governamentals no tenen oposició. A la Restauració, això no passa tan acusadament, però sí a les municipals, on hi ha alternança. Probablement Barcelona és un cas excepcional que fa bastant real la competència política.

Àngel Duarte

El liberalisme constitucional de la gent que s'aplega en la Fusió –jo no ho centraria tant en Rius i Taulet, tot i que em sembla una figura cabdal, sinó que ho diversificaria amb noms com Joan Maluquer i Viladot i el mateix Víctor Balaguer– ocupa durant uns anys la representació de l'esquerra en l'arena política local i provincial, i ho fa amb notable eficàcia en relació a l'Estat. És cert que algunes d'aquestes agendes es dilaten en el temps, perquè el procés de negociació és molt complex i els avatars i els viratges polítics el dificulten. Així, per exemple, Rius i Taulet mor abans de veure la realització del seu disseny. Però el procés avança. També crec que les coses canvien amb el tombant de segle i que la incorporació a l'agenda política barcelonina d'una problemàtica més global del país en certa manera és un element de distorsió: l'escapçament de les formacions que articulaven el sistema de la Restauració fa que la lògica de relació entre ciutat i Estat esdevingui diferent. Crec que hi ha un tall l'any 1901.

2. SOBRE LA DIMENSIÓ COLONIAL

Martín Rodrigo

Reconec que en els darrers anys hi ha temes en què la recerca ha fet replantejar vells esquemes. Però, parlant del que em resulta més pròxim, la meva experiència em fa ser partidari d'un model d'interpretació de la política catalana molt clàssic, que em sembla molt potent tot i la seva antiguitat: mentre hi ha un Estat que assegura un petit imperi colonial a la burgesia catalana, els sectors dominants d'aquesta classe mantenen el suport i l'aliança amb l'Estat. Sols quan aquest, el 1898, es mostra ineficaç per garantir la continuïtat imperial es comencen a escoltar els cants de sirena dels Prat de la Riba i companyia.

Una de les teories modernes –no debatuda entre historiadors econòmics, sinó entre historiadors de la cultura política– versa sobre la feblesa de la idea d'Espanya al llarg del segle XIX com a explicació del naixement de processos d'afirmació nacionalista a la perifèria. No estic en condicions de discutir-ho a nivell general, però a la ciutat de Barcelona veig que cada vegada que es posa en qüestió, no la idea d'Espanya, sinó la idea imperial d'Espanya, hi ha una mobilització molt important de patricis i plebeus: des del 1859 amb la guerra d'Àfrica fins al 1885 amb la guerra de les Carolines... on no hi havia interessos a defensar. En aquesta ocasió, Almirall va ser una de les cinc persones que redacten i lliuren la carta de suport al governador civil i al president de la Diputació, i de fet no hi havia entre ells cap conservador. Amb els matisos que vulguem, la dimensió imperial espanyola generava unanimitats, fins al 1898.

Fins aquesta data, la política colonial espanyola es feia a Madrid però Barcelona pesava, i pesava molt en el joc d'interessos, perquè el holding empresarial més important de l'economia espanyola estava a Barcelona, i no era pas al marge del negoci colonial. De forma que els interessos barcelonins van condicionar la política espanyola, no en exclusiva, però sí de manera prou clara fins que la pèrdua de Cuba i Filipines va forçar a formular els mateixos interessos d'una altra manera.

Ramon Grau

Efectivament, la política a Madrid es decidia en el joc d'innombrables grups de pressió, més importants que els partits polítics, que no eren pas com els actuals. I per això penso que no es pot parlar en el moment de la Restauració d'una apropiació de l'Estat pels interessos catalans, per la burgesia catalana, de la manera que també seria exagerar dir-ho dels cerealistes castellans. Potser l'Estat era ja una mica més complex que això. Però sí que sembla que no ha de ser casualitat que Víctor Balaguer fos ministre d'Ultramar en alguns dels moments més decisius de l'evolució de la política colonial. Ens mirem ara el passat català des d'una mentalitat postcolonial, que en rebutja el significat d'explotació humana, però caldria fer l'esforç que ens demana Martín Rodrigo i recuperar la visió d'aquella època. Segurament la historiografia catalana ha perdut de vista que Catalunya, com molts altres països d'Europa, o com Europa agafada en conjunt, ha fruit del pastís colonial sense ser-ne la població excessivament conscient. Era una cosa que estava en l'ambient, que passava i que potser fonamentava moltes fortunes,

però que es donava per suposada. No hi havia res d'estrany i, per tant, era una d'aquelles coses evidents de les quals no se'n parlava. Potser no hi havia una unanimitat catalana a l'entorn de l'explotació colonial, però sí que hi havia motius per a una adhesió ferma a una política que garantia una font de riquesa.

Marina López

Crec que caldria no fer construccions teòriques sobre la idea d'un Estat espanyol vuitcentista que s'aparti gaire de la constatació tradicional que era una estructura feble i pobra. Des del punt de vista fiscal, la Hisenda pública era precària i ho va ser fins a ple segle xx, perquè els grups de pressió econòmics no van deixar que l'Estat implantés uns impostos equiparables amb els dels països de l'entorn europeu. Pel que fa a la capacitat legislativa, em sembla molt significatiu que durant el mig segle que va durar la Restauració, el Parlament no va ser capaç d'aprovar una nova llei municipal que, gairebé des del principi, es reconeixia com de primera necessitat per a la correcta administració i prestació de serveis als ciutadans.

Martín Rodrigo

L'Estat espanyol del segle xix era un Estat liberal, com ho era la resta dels de l'entorn. I el que es planteja un Estat liberal és fonamentalment... quines són les seves despeses. L'Estat té un aparell de representació exterior, una policia, un exèrcit i una administració de justícia, bàsicament. En això no em sembla que Espanya sigui diferent de la resta de països ni que aquí el joc d'interessos sigui diferent de Gran Bretanya o França. Em concentro en la matèria de la meua especialitat per dir que, des del punt de vista colonial, aquell Estat espanyol no va ser tan ineficient, i ho puc argumentar des de tres punts de vista.

En primer lloc, el punt de vista hisendístic. No hem d'oblidar que l'Estat no tenia una sola Hisenda, sinó que en tenia una a Espanya, però una altra a les Filipines, una a Puerto Rico i una a Cuba. I les hisendes colonials no sols eren autosuficients, sinó que enviaven recursos cap a la Península. Cuba era la principal colònia mundial i el que cobrava la reina mare, el que cobrava Isabel II, i una part de les pensions dels funcionaris espanyols es carregaven sobre la Hisenda cubana, fins 1867. Després d'aquesta data, el deute de la Hisenda de Cuba el van pagar els cubans i, a partir de 1876, amb el Banc Hispano Colonial, se'n van beneficiar els inversors.

En segon lloc, des del punt de vista del comerç, la balança comercial d'Espanya amb les seves colònies, sobretot amb Cuba, que és el tercer soci d'Espanya, es manté sistemàticament amb superàvit. Cuba compra més productes a Espanya que no pas n'exporta cap a la Península, perquè el mercat principal on col·loca les seves produccions són els Estats Units. El superàvit comercial d'Espanya amb les seves colònies li permet mantenir balances deficitàries en altres fronts, especialment amb França, el gran proveïdor.

I finalment, s'ha de considerar el tema dels fluxos de capitals, que és més difícil de quantificar. Difícil de documentar, però és evident que es van produir transvasaments de capitals de les colònies, i en especial des de Cuba, cap aquí. N'he parlat a la ponència, a propòsit de les famílies que van retornar a la metròpoli i es van instal·lar a Barcelona després de fer fortuna a les colònies.

Ramon Grau

Potser es podria trobar una proposta d'acord que compaginés aquesta eficiència colonial amb la teoria sobre la debilitat de la construcció nacional d'Espanya al llarg del segle XIX, afirmada per Borja de Riquer i altres, que sembla inqüestionable en aspectes com l'educació i en general els serveis prestats per l'Estat als ciutadans. Potser és que l'Espanya vuitcentista va ser més eficient encara com a Imperi que no com a Estat. En qualsevol cas, aquesta eficiència consistia a drenar recursos des de les colònies cap a la metròpoli per diversos procediments, i potser per aquest mateix predomini de l'explotació colonial sobre la construcció de l'Estat a la Península, quan es perden Cuba, Puerto Rico i Filipines el 1898, la impressió que en tenen les elits és d'un ensorrament total, no pas d'una crisi parcial.

3. SOBRE EL SECTOR PÚBLIC I EL SECTOR PRIVAT**Joan Bada**

A mi em preocupa l'aplicació a aquella època dels conceptes actuals de públic i privat. La majoria de les institucions assistencials de l'època se situen en un territori mixt. Per exemple, la Casa de Caritat és responsabilitat de la Junta Provincial, però contracta les carmelites de la Caritat de Joaquima de Vedruna perquè se'n facin càrrec, que no són unes monges que simplement viuen en comunitat sinó que estan sotmeses a un reglament exterior dins el qual són considerades treballadores. Si considerem l'efecte de la desamortització de Pascual Madoz en els ajuntaments, entendrem que, com que les hisendes municipals no tenien recursos per fer front al pagament de mestres, es busqués alguna solució alternativa més barata mitjançant congregacions religioses, com ara les franciscanes a La Garriga, les concepcionistes a Ripoll o a Cervera, que eren llogades pels ajuntaments. O bé podem recordar que l'Hospital de la Santa Creu vivia gràcies al taquillatge d'algun dels teatres de la ciutat (i encara en temps del franquisme, el Tribunal de Menors cobrava un tant per cert per cada entrada dels espectacles públics). Altrament, l'Ajuntament, com a successor del Consell de Cent, formava part de l'administració de l'Hospital de la Santa Creu, juntament amb els canonges, de manera que no es pot dir que l'administració municipal, com a sector públic, no fes res en matèria d'assistència sanitària.

Ramon Grau

Malgrat totes aquestes paradoxes del Vuitcents, no crec que es pugui parlar d'anacronisme en aplicar el concepte de sector públic al temps obert per les Constitucions liberals. Hi havia una preocupació i una assignació de responsabilitats a les diverses administracions, tot i que el *laissez faire*, també característic del sistema, feia difícil passar de la lletra al fet. I d'altra banda, tot i els trencaments polítics, la continuïtat de la societat i de les seves institucions implicava situacions com la de l'Hospital de la Santa Creu, amb una administració que, certament, no encaixava amb l'intent vuitcentista de delimitar les esferes d'acció respectives del sector públic i del sector privat. Des del punt de vista pràctic,

el dilema, mantingut fins al segle xx, era veure si es podia substituir amb creacions de nova planta allò que havia anat teixint la història i que continuava viu.

Joan Fuster

És cert que s'ha de tenir molta precaució a l'hora d'aplicar determinats conceptes, però sí que voldria remarcar que, per no sortir de l'àmbit dels serveis de salut, la preocupació de les noves autoritats liberals era molt profunda i constant, no en va Pere Mata i altres metges i psiquiatres foren figures importants, nuclears, dins el partit progressista. Hi havia un disseny impulsat des del sector públic, és a dir des de les administracions estatal, provincials i municipals.

Ara bé, pel que fa a la ciutat de Barcelona, la cristallització d'aquest projecte públic és fortament condicionada per les enormes dificultats financeres de l'Ajuntament. Ja abans de la desamortització de Madoz, la reforma tributària i la reforma administrativa de 1845 van deixar els municipis en una situació d'una gran precarietat que durà quaranta anys, pel capbaix. I al mateix temps, estem parlant d'un sistema jurídic i polític que tendia a transferir responsabilitats a la societat civil, però, en aquest aspecte, cal tenir present l'evolució realista dels liberals. Arran de la llei de beneficència de 1852, hi ha un sector del conservadorisme català que rep la desregulació i la retirada del sector públic amb grans aplaudiments. Però a mesura que es van veient les dificultats que crea la necessitat de cohesionar socialment la ciutat, es desenvolupa la consciència que una societat tan complexa com és la societat classista requereix unes institucions públiques que n'assumeixin responsabilitats.

No podem deixar de constatar, d'altra banda, que les lleis foren molt restrictives pel que fa al desenvolupament del mutualisme obrer i de les cooperatives, molt més que no pas en altres societats industrials, i això generà unes dificultats d'integració dels sectors populars en el tram social, amb efectes en la inestabilitat tan palesa a la Barcelona de començament del segle xx.

Joan Bada

El meu punt de vista és que allà on intervé una administració pública, allò és públic. Per això classificar l'Hospital de la Santa Creu i Sant Pau com a privat, quan hi intervé l'Ajuntament de Barcelona, no em sembla correcte. Actualment la Universitat de Vic és pública, tot i que jurídicament no ho sigui. Penso que cal distingir entre públic i estatal.

Roser Tey

A mi em sembla oportú distingir entre privat i públic en parlar de l'Administració de l'Hospital, perquè no es pot minimitzar el poder i la seva dinàmica, tot i que particularment el que més m'interessa és la vida de la institució i faig abstracció de la política. D'una banda, hi pren part el bisbe i de l'altra els alcaldes de Barcelona, i es produeix una pugna per la supremacia. Pel que fa al llegat de Pau Gil, i la presumpta traïció a la seva voluntat, cal tenir present que la necessitat d'un hospital nou era clara, i no la va plantejar l'Administració de Santa Creu, la MIA, sinó la Diputació el 1869, és a dir trenta anys abans de la fi del segle. I probablement, si no hi hagués hagut un diàleg i unes negociacions, no s'hauria

resolt un problema que la mateixa MIA constatava any rere any i que no podia afrontar amb els seus recursos: la manca de llits hospitalaris.

Joan Bada

Si em permeteu posar una nota a preu de pàgina a la darrera intervenció, a la MIA qui és representat són els canonges, no el bisbe. I els canonges són una entitat autònoma, moltes vegades enfrontada amb el bisbe, i si els canonges no hi estaven d'acord, no hi havia res a fer. Per tant no es pot posar en l'haver episcopal l'Hospital de Sant Pau, sinó en el dels canonges, i tenir-ho clar és molt important, perquè quan s'ha fet l'últim pacte potser ha estat excessiu el pes episcopal per damunt del pes dels canonges.

Marina López

El doctor Ausín ha dit diversos cops que l'Ajuntament de Barcelona, en matèria sanitària, actua conjunturalment. Jo voldria afegir que l'Ajuntament actua *sempre* conjunturalment. En el context descrit de la precarietat financera derivada les lleis de 1845 i de les desamortitzacions, ¿com l'Ajuntament de Barcelona –perdó: com cap ajuntament del país– podia fer una política a mig o a llarg termini?

Ara bé, amb aquesta política conjuntural es fan coses, l'Ajuntament tira endavant. Com és això? Hi ha una distinció en dret administratiu que classifica l'Administració de l'Estat i l'Administració del Municipi com a administracions territorials o d'abast general. Què vol dir? Vol dir que els ajuntaments, com l'Estat, tenen un territori assignat, i dins d'aquest territori no hi ha competències limitades, sinó que tot allò que hi passa és una qüestió a la qual cal fer front. De manera que els ajuntaments són l'avantguarda de l'Administració estatal que ha de topiar amb tots els problemes de la societat de manera immediata. En moments d'urgència –com ara les urgències sanitàries al·ludides en aquesta sessió–, un problema sectorial pot convertir-se en un problema d'ordre públic i, aleshores, per salvar la conjuntura difícil concreta i evitar repercussions d'abast més general, l'Ajuntament aconsegueix recursos estatals. Quan l'Ajuntament s'enfronta amb un problema d'ordre públic potencialment perillós per l'Estat, pot pressionar les altres autoritats, en particular el governador civil, que és el còmplice del municipi en aquestes circumstàncies, perquè, si bé el seu poder depèn molt directament de Madrid, físicament ell està aquí, davant del perill. Quan l'Ajuntament no pot moure aquests mecanismes propis del sector públic, és aleshores quan acudeix a la iniciativa privada.

I passant ara a l'altra banda, després de parlar tant de la precarietat de les institucions públiques: cal també tenir present l'investida de la iniciativa privada per reduir el que és públic al no-res. Posaré un exemple tret de l'àmbit que m'és més conegut, el de la política urbanística. El 1836, quan es fa la llei de protecció de la propietat privada, s'estableix que els que siguin expropiats hauran de ser indemnitzats, un principi ben just. Però els propietaris agafen de l'Estat aquesta llei i la utilitzen contra la història: converteixen el dret de propietat estipulat pel liberalisme com un dret natural que ha existit des de sempre. I a Barcelona, per exemple, mitjançant documents antics que associen vagament alguns indrets des de feia segles incorporats al glacis de la muralla que s'anava

a demolir amb els noms de determinats particulars, els suposats hereus d'aquells títols de pertinença veuen reconegudes les seves pretensions pels tribunals ordinaris de justícia, que estableixen el dret a la reversió de la propietat. És a dir, com que en els documents no consta que els antics titulars fossin indemnitzats en el seu moment com ho estipula la llei de 1836, se'ls transfereixen en plena propietat –en el sentit liberal– uns terrenys ocupats per les muralles des de feia segles, i d'aquesta manera se'ls permet que bloquegin el llançament de l'Eixample, obra d'interès públic evident.

Mercè Tatjer

El gran dilema del període que ens ocupa és com s'articula la llibertat de la propietat privada amb els interessos públics. Com s'articula amb les nobles visions que van sorgint i que per ser dutes a terme exigeixen grans operacions i grans inversions? I davant aquestes millores de la societat difícilment assumibles des de les administracions públiques, cal comptar amb la desigualtat entre els agents privats que podien al·legar els principis de la llibertat i servir-se'n. No és el mateix el petit propietari que el gran especulador immobiliari, com no és el mateix l'Església catòlica que les altres congregacions o confessions religioses que no tenen tantes infraestructures ni tanta tradició.

Reprement un tema ja apuntat per Fuster, en aquest període assoleixen importància les cooperatives, que el règim liberal acaba reconeixent i afavorint dins les limitacions pròpies del període: no solament cooperatives de consum sinó altres que també desenvolupen sistemes d'assistència social. És una solidaritat diferent de la que practica l'Església catòlica i un factor que poc o molt compensa els dèficits de l'acció a càrrec de les institucions públiques estatals, provincials o municipals.

I pel que fa a l'administració municipal de Barcelona, cal tenir present que sobre ella requeien responsabilitats d'assistència de poblacions externes, les dels pobles de la rodalia, que en aquests anys anteriors a les agregacions de 1897 han assolit una importància molt gran, i les de la població flotant, com els soldats que des del port marxen cap a les guerres colonials, o també els repatriats. Tot això, en un context de fortes migracions des del camp cap a la ciutat.

Montserrat Pantaleón

Això és ben cert. A la Casa de Caritat i a la de Maternitat i Expòsits hi ha en aquests anys del darrer quart del segle XIX molta població que ve d'Aragó, de Castelló, de Conca i fins i tot del sud de França. A vegades, possiblement més de la meitat dels que demanen asil a la Casa de Caritat són, no de fora de Barcelona, sinó de fora de la província. I les juntes respectives demanen a l'Ajuntament o a la Diputació que no es deixi entrar tota aquesta gent que desborda les capacitats de les institucions assistencials.

Xavier Tarraubella

Això reforçaria la idea de Barcelona com a segona capital, perquè era prestatària de serveis en un territori molt més ampli que la demarcació municipal i que fins i tot podia sobrepassar l'àmbit català. En relació amb les darreres intervencions, em sembla poder concloure que l'actitud en certa manera passiva de l'Ajuntament

de Barcelona en relació amb la millora o la prestació de serveis sociosanitaris no vindria donada tant per un posicionament ideològic sobre l'assumpció o no d'aquestes funcions, sinó purament per una manca de recursos.

Ramon Grau

Sempre que puguem trobar una explicació positiva i material, convé deixar aparcades les explicacions ideològiques, efectivament. De tota manera, en aquestes jornades han sortit dos doctors Robert: el doctor Robert democratitzador i el doctor Robert privatitzador. És bo saber que no són contradictoris dins els paràmetres d'aquella època.

4. SOBRE LA LOCALITZACIÓ INDUSTRIAL

Martín Rodrigo

Fa uns mesos vaig llegir el llibre de Carles Enrech, *El Pla contra la Muntanya*, i vaig tenir la sensació que s'hi descriu un procés en el qual Barcelona es buida d'indústria. I ara, escoltant Natàlia Mora, rebo la sensació contrària. Enrech argumenta que el procés de trasllat de la indústria fora de la ciutat fa perdre pes industrial a Barcelona en el conjunt català i espanyol, i en canvi ara s'acaba d'explicar que la ciutat no deixa de rebre treballadors assalariats per als sectors industrials. Segur que hi ha compatibilitat entre les dues coses. Però, com es poden combinar?

Natàlia Mora

Jo he parlat de creixement de població urbana lligat a la indústria, però és veritat que el pes del sector tèxtil disminueix a Barcelona i s'expandeix cap a la muntanya, cap a Manresa, cap al Berguedà i cap a altres comarques. I la raó per la qual passa això no és només econòmica, sinó també per evitar la conflictivitat del món obrer a la ciutat. Però d'altra banda, Barcelona no perd importància com a centre des d'on es dirigeixen aquestes indústries tèxtils disperses pel territori. Al mateix temps, hi ha una diversificació de la indústria barcelonina. Ja he apuntat que potser jo em centrava massa en el sector tèxtil o en la metallúrgia per una època ja immersa en un procés de diversificació industrial.

Mercè Tatjer

A partir de les dades que han publicat Nadal i Tafunell es pot veure que el nombre de contribuents a l'impost industrial –que no vol dir exactament empreses, perquè un contribuent pot tributar per diverses activitats– augmenta fins a 1904 a Barcelona i als pobles del Pla. I això es deu a que hi ha, certament, una important diversificació industrial, amb nous sectors, que potser individualment no tenen molt de pes, però que en conjunt compensen la pèrdua d'importància del tèxtil respecte als decennis centrals del segle XIX, tot i que també el tèxtil evoluciona cap a empreses més especialitzades, com per exemple els gèneres de punt.

D'altra banda, aquesta dicotomia entre pla i muntanya pot ser una mica enganyosa, perquè durant aquests anys és freqüent que una part de les activitats d'una empresa tèxtil es desplaci fora de Barcelona, sense deixar de tenir una fàbri-

ca a Sant Martí, per exemple, i fins i tot una altra instal·lació al centre de Barcelona. De fet, doncs, una gran part dels establiments “de muntanya” pertanyen a una xarxa integrada en una mateixa empresa.

Natàlia Mora

Totalment d'acord. Només afegir que la procedència de la població que arriba a Barcelona és cada vegada més rural, perquè les ciutats com ara Manresa, que abans enviaven molta gent a treballar a la capital, ara ja no ho han de fer perquè elles mateixes estan creixent com a centres industrials i generen demanda de treball. Si es mira quines són les comarques de l'interior català amb activitat industrial tèxtil mitjançant les dades sobre nombre de fusos, es pot observar que l'aportació d'aquestes comarques a Barcelona disminueix, però aleshores venen treballadors d'altres racons del territori.

Ramon Grau

Comentant la primera taula de la seva ponència, Natàlia precisava que es cenyia a les dades poblacionals de la Barcelona anterior a les agregacions de 1897, perquè els 533.000 habitants d'aquesta data són el resultat de la refosa administrativa però no d'un creixement demogràfic. Ara bé, si hagués pogut introduir-hi en una altra columna l'evolució poblacional dels pobles del Pla durant els mateixos trenta anys anteriors a la unificació municipal de final de segle, el creixement del conjunt de la conurbació barcelonina apareixeria encara com a més espectacular, sobretot a les demarcacions de Gràcia, Sants i Sant Martí de Provençals, netament fabrils. En aquest sentit, les dades demogràfiques em semblen incompatibles amb qualsevol tesi que sostingui la desindustrialització de Barcelona en el darrer quart del segle XIX.

Potser la ciutat expulsa aquelles activitats industrials més conegudes i on hi ha menys innovació i el buit que aquesta migració cap enfora des del centre industrial de la regió és ocupat per la diversificació que ha estat alludida. De fet, fins molt entrat el segle XX Barcelona ha mantingut la seva condició de plaça fonamentalment industrial i no hi haurà desindustrialització ni tan sols sota el primer franquisme, amb la seva política deliberadament adversa al creixement de la metròpoli barcelonina. Les inversions es neguen a marxar fora de Barcelona, perquè la ciutat aporta recursos, entre els quals el capital humà, que faciliten la introducció de nous sectors industrials. Una altra cosa és que, com explica Mercè Tatjer, es produeixin migracions internes dins l'espai metropolità.

Des del punt de vista de l'arqueologia industrial com a font per a la plasmació d'una imatge de la etapa industrial, em pregunto si la visibilitat i l'espectacularitat de les colònies industrials fora de ciutat no han amagat la importància de les fàbriques dins el teixit urbà. Aquest efecte es podia notar, per exemple, a la cèlebre exposició «Catalunya, la fàbrica d'Espanya», que podia crear la sensació que, d'indústria, a Catalunya n'hi havia per tot arreu menys a la ciutat de Barcelona.

Per obtenir una visió més comprensiva, caldria potser retornar a models descriptius de les dinàmiques territorials del creixement econòmic com ara el de Gunnar Myrdal, que distingia dins la revolució industrial una primera etapa

de *backwash*, és a dir de drenatge de les activitats industrials disperses per un territori cap a la ciutat central, i una segona de *spread*, o sigui de difusió cap a l'*hinterland* organitzat des del pol d'activitat principal de la regió. Tal vegada a la darrera part del segle XIX no ens trobem davant una "desindustrialització" de Barcelona sinó d'una ampliació i una diversificació de les activitats industrials en tot el territori articulat a l'entorn de la capital de Catalunya.

Gracia Dorel-Ferré

Des de l'experiència de l'estudi de les colònies industrials, em satisfà el que s'acaba de dir perquè estic una mica cansada de sentir arguments que les vinculen a la desindustrialització de Barcelona, cosa que em sembla il·lògica. Les colònies es posen a la vora dels rius catalans, no per evitar problemes socials, sinó simplement perquè es necessita la força hidràulica. Caldria defugir de tòpics derivats d'aproximacions molt superficials o que deriven de coses que deien els higienistes vuitcentistes que repetien coses que havien sentit a dir a França o en altres llocs. Les fàbriques de riu no eren activitats que "fugien" de Barcelona, sinó que anaven a buscar l'energia hidràulica, i punt. A partir d'aquest fet elemental, que lliga amb els dèficits d'altres recursos energètics a Catalunya, es van desenvolupar unes colònies que, tipològicament i en altres sentits, es poden comparar amb establiments anàlegs d'Itàlia, França, Amèrica Llatina o Nova Anglaterra.

Mercè Tatjer

Hi estic d'acord. Moltes vegades la colònia industrial és simplement el resultat de la deslocalització d'una part del procés productiu d'una gran empresa.

Gracia Dorel-Ferré

Totes les grans colònies tenien magatzem a Barcelona! Totes! Els industrials tenien la casa a Barcelona! És evident el lligam.

Joan Fuster

En relació amb la implantació industrial a dins de Barcelona, per raons de seguretat i higièniques, les ordenances de 1852, aprovades el 1857 i vigents durant quaranta anys, expulsen l'activitat industrial de l'àrea central de la ciutat vella, a la Rambla i a la zona dels centres de poder, però la mantenen a les àrees de localització fabril tradicionals des del Setcents, al Raval i al barri de Sant Pere. S'hi estableix, això sí, una limitació de potència dels vapors, però, de fet, aquesta exigència s'incompleix de manera sistemàtica perquè no hi ha cap mena d'inspecció. Per tant, no són estranyes les dades numèriques que indiquen que l'activitat va anar augmentant en el recinte antic, tot i que hi haguessin noves implantacions industrials en el territori de l'Eixample.

Ramon Grau

Un dia, en el Congrés anterior, Albert Carreras comentava en termes col·loquials, parlant de desenvolupament econòmic i industrialització que, en el segle XIX, "ja no jugàvem a la primera divisió". Amb això volia dir que l'arrencada del segle

xviii va ser molt potent, fins i tot en comparació amb Anglaterra, i que la dinàmica engegada no l'aturava fàcilment una guerra de set anys o una dictadura de cinc. Els ritmes podien canviar però sempre quedava en el fons una inversió en capital fix que feia arrelar l'activitat industrial en uns emplaçaments com els alludits dins l'antiga ciutat de Barcelona, amb recintes fabrils que esdevenien parcs industrials *avant la lettre*.

Mercè Tatjer

Si ens volem comparar amb les grans metròpolis industrials del segle XIX avançat, és evident que el nivell de Barcelona era inferior. Això no vol dir que no es produís una recepció de les innovacions tècniques i que aquestes no s'apliquessin en la mesura que ho permetien els capitals i els altres factors. El gas, el telègraf, el telèfon, l'electricitat, no arriben molt més tard que a les ciutats més avançades del continent. I pel que fa a la gran indústria, jo no subestimaria la importància de *La Maquinista* o de la foneria Girona.

Valdria la pena de retornar al concepte de districte industrial. Un districte industrial pot ser especialitzat en un sol sector, però el que permet la renovació de les àrees industrials és una mà d'obra amb unes certes capacitats, uns emprenedors amb idees que puguin ser ajudades pel capital forà, a començar pels indians que tornaven de les colònies ultramarines.

Joan Roca

Per recapitular, és com si des del segle XVIII hi hagués la base suficient perquè les sístoles i les diàstoles anessin acumulant una massa crítica suficient de fets per acabar produint un esclat innovador que és el que apunta en aquesta etapa que estem analitzant, a través d'un camí propi i generant una bellesa urbana pròpia.

5. SOBRE OPCIONS IDEOLÒGIQUES I ESTÈTIQUES

Joan Bada

Jo voldria fer una aportació sobre el concepte de tradició, molt vinculat a la història de les religions. En el món islàmic, no cal recordar el pes de la tradició, que només accepta l'Alcorà. I en el cristianisme, des de bon començament s'estableix una tradició, que arrenca dels Pares de l'Església i continua fins al segle XVI, amb la reforma protestant. Luter estableix el principi de la lliure lectura de la Bíblia i, a partir d'aquell moment, el terme tradició queda vinculat als Estats catòlics de la Contrareforma. A final del segle XIX, també aquest món haurà evolucionat i Espanya s'ha convertit en el reducte on la tradició catòlica té un gran pes, mentre que Itàlia, des de la unificació de 1871, ha esdevingut laica, com França amb la Tercera República. A Espanya, i a Catalunya específicament, aquest lligam amb la tradició catòlica esdevé en aquest moment un tret identitari, és a dir un fet polític. D'aquí ve l'obra de Torras i Bages, *La tradició catalana*. I en aquell final de segle s'acumulen un seguit d'activitats en el mateix sentit, com ara el patrocini de la Mare de Déu de Montserrat sobre Catalunya, la restauració del monestir de Ripoll, etc.

Gonçal Mayos

Hi estic d'acord, i per això insisteixo que pensar que el tradicionalisme és una cosa que no està a l'alçada dels temps és un error. Es tracta d'una eina politico-social de primer ordre. A França, l'aparició de Lourdes apareix en un moment de caos polític i pren el caràcter de regeneració de l'esperit francès.

Àngel Duarte

Em sembla que l'obra de Torras i Bages és un exercici de reconducció d'un seguit de materials culturals, entre els quals en efecte la vivència religiosa és central, però no exclusiva, de cara a superar una lògica de confrontació, perquè no podem oblidar que el 1876-1877 s'està sortint d'una guerra civil duríssima. Crec que cal rellegir-lo en clau d'entesa civil, amb majors dosis d'ambigüitat, segurament, respecte de les fortes definicions prèvies.

Joan Bada

Enfront d'un catalanisme laic o laïcista com el d'Almirall, Torras i Bages reclama que els cristians no siguin deixats fora. Allò que ha traït el seu pensament és haver-li atribuït una frase que no va escriure ni dir mai, malgrat que sigui inscrita en una làpida a Montserrat: "Catalunya serà cristiana o no serà". Simplement, Torras i Bages va cridar l'atenció sobre el vincle entre la societat catalana i l'Església, el cristianisme, i que això calia no deixar-ho al marge quan s'estava lluitant per recuperar moltes altres coses.

Josep Pich

És cert que Torras i Bages no va escriure la cèlebre frase, però també ho és que, arran d'una portada de *La Campana de Gràcia*, va escriure una carta al canonge Colell on rebutja que des d'aquests sectors pugués venir la regeneració de Catalunya. Torras i Bages tenia claríssim que algú com Almirall, lliurepensador i cap dels federalcatalanistes, no podia encapçalar el moviment catalanista. Per tant, no reclamava sols la inclusió de l'element cristià sinó el protagonisme en detriment d'altres corrents.

Gonçal Mayos ha parlat de romanticisme i de postromanticisme, però per aquest període que ens ocupa són importants també altres corrents de pensament: el positivisme, l'evolucionisme, el materialisme, el relativisme. Almirall i els seus tenen un paper en la seva introducció. Em sembla que hi ha una confrontació entre una Renaixença positivista i una Renaixença romàntica, tot i que, evidentment, hi ha continuïtats, perquè en Guimerà o en Pitarra hi ha un fort influx del romanticisme. Jo voldria recordar la tesi d'Eduard Valentí Fiol, segons la qual a la base del modernisme literari hi ha una ideologia política que desenvolupa Valentí Almirall.

Pilar Vélez

Em sembla un encert plantejar que el romanticisme i el postromanticisme tenen aquí un aspecte nacional. El nostre modernisme és una suma d'Art Nouveau i de tradició medieval, no és més que acabar uns projectes que van començar amb el romanticisme.

Ramon Grau

Com a moda, el romanticisme, a Catalunya, va de l'any 1835 al 1850. En aquest any, Pi i Margall, que és un romàntic ferotge i ho serà durant tota la vida, ja declara mort el romanticisme i proclama que s'ha de passar pàgina. Però, per sota d'això, el romanticisme és, juntament amb la Il·lustració, un dels dos paràmetres de tota la modernitat, i el mateix Gonçal Mayos ho ha estudiat en el seu llibre *Ilustración contra romanticismo*, centrat en la polèmica entre Kant i Herder. Els expressionistes, què són sinó uns romàntics? Potser sí que Wagner és postromàntic, però aleshores, què direm de Schönberg? Què és un postromàntic? Resulta què és un avantguardista, però aquesta avantguarda no és sinó una nova formulació de l'actitud romàntica de ruptura amb l'art clàssic i amb els cànons. Els primers avantguardistes van ser els romàntics. Hector Berlioz era un avantguardista. I què proclamaven els romàntics: que l'art ha de ser expressió de la seva època.